

ŽELJKA BRLOBAŠ
Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
Ulica Republike Austrije 16
HR – 10 000 Zagreb
zbrlobas@ihjj.hr

BENEŠIĆEVA KNJIŽEVNOKRITIČKA PROMIŠLJANJA

U radu se analiziraju književnokritička promišljanja Julija Benešića o pojedinim hrvatskim autorima i njihovim književnim djelima u tekstovima prikaza i kritika koji su sabrani i objavljeni u knjizi *Kritike i članci* (Zagreb, 1943.). Posebna se pozornost usmjeruje na Benešićeve prikaze književnih djela M. Ogrizovića, M. Lovinca, F. Galovića, V. Lunačeka, I. Velikanovića, a propituju se i pojedina Benešićeva književnoteoretska promišljanja te ona o književnoj kritici.*

KLJUČNE RIJEČI: *Julije Benešić; književna kritika; Kritike i članci* (1943.)

1. U biblioteci *Suvremeni hrvatski pisci 1943.* godine objavljena je knjiga *Kritike i članci* Julija Benešića, koja sadržava tekstove njegovih književnih kritika i prikaza o pojedinim djelima i autorima hrvatske i svjetske književnosti, nekoliko tekstova posvećenih književnoteoretskim temama i književnoj kritici. U knjizi su objavljeni i Benešićevi književni tekstovi, između ostalih poznata Benešićeva *Autobiografija*. Sabrani tekstovi poredani su kronološki (od 1901. do 1943. godine), prema godini prvoga objavljivanja u pojedinim časopisima, publikacijama i novinama.

U ovome se radu pozornost usmjeruje na Benešićeva promišljanja o pojedinim hrvatskim autorima i njihovim književnim djelima, a analizira se i nekoliko Benešićevih književnoteoretskih tema.¹ Valja naglasiti da objavljivanje Benešićevih sabranih članaka donosi sustavan pogled na autorova promišljanja, koja su kao takva nastala na temelju autorova vrijednoga i plodonosnoga filološkoga rada, što se posebice očitovao na gramatičkome, leksikografskome, prevoditeljskome i književnome planu. Baveći se sustavno navedenim filološkim radom, kao književnik i prevoditelj te intendant zagrebačkoga kazališta, veoma je dobro bio upoznat s poetičkim načelima pjesničkoga, proznoga, dramskoga i kazališnoga stvaranja, te je stoga donosio vrijednosne sudove o pojedinim književnim djelima, kojih je

---

* Skraćena verzija ovoga rada izložena je na znanstvenome skupu *VIII. dani Julija Benešića* u Iloku.

¹ Svi citati iz Benešićevih *Kritika i članaka* u ovome radu donose se prema navedenome izdanju knjige (v. popis literature), a u zagradi se navodi samo brojka stranice.

cjelokupnu građu veoma dobro poznao stvarajući za hrvatsku leksikografiju jedan od temeljnih rječnika, *Rječnik hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do Ivana Gorana Kovačića*. Baveći se supostavno hrvatskim i poljskim jezikom u domeni prevođenja i pisanja gramatike hrvatskoga jezika (na poljskome jeziku), u svojim je promišljanjima kritički prosuđivao izrazna, stilska i druga jezična obilježja određenih književnih tekstova. Kao svestrani je stvaralac stoga mogao i kompetentno promišljati određenu književnoteoretsku, književnopovijesnu i književnokritičku problematiku. Usto, Benešića upoznajemo i kao vrsnoga poznavatelja svojih suvremenika, o kojima su iz njegova pera nastajali tekstovi vrijedni biografskim podacima, a nerijetko se iz njih zrcale i biografske pojedinosti samoga autora. U ovome se radu na temelju knjige *Kritike i članci* (1943.) analiziraju: 1) Benešićeva promišljanja o književnim djelima pojedinih hrvatskih autora (npr. M. Ogrizovića, M. Lovinca), 2) tekstovi posvećeni Benešićevim suvremenicima (npr. V. Lunačeku, A. G. Matošu, F. Galoviću, I. Velikanoviću), 3) autorovi članci o pojedinim književnoteoretskim temama, uključujući i tekst o samoj književnoj kritici.

2. 1. Najavljujući *Hasanaginicu*, najnoviju dramu Milana Ogrizovića te kazališnu predstavu koja je 1909. odigrana na temelju Ogrizovićeve teksta, Benešić je najprije u *Narodnim novinama* (br. 5, 8. 1. 1909.) donio svoj osvrt na istoimenu narodnu baladu od 93 stiha, navodeći temeljni sadržaj balade u odnosu na Ogrizovićevo dramsko djelo: "po sadržaju odgovara Ogrizovićeve drama narodnoj pjesmi osim u zadnjem: uzroku njezine [tj. Hasanaginičine, op. a.] smrti" (13). Benešić ističe da je Ogrizovićeve cilj bio "uz sadržaj narodne pjesme [...] sačiniti dramu, provesti točnu karakteristiku² i pronaći, što je i važnije od forme: misao dramatičnu" (14). Kad je Ogrizovićeve drama odigrana na kazališnim daskama, Benešić o Ogrizovićevu djelu piše kao o dosad najuspjelijoj domaćoj drami ovogodišnje sezone, o "vješto sačinjenoj drami" koja je morala uspjeti "jer je autor tuđoj (narodnoj) temi dao svoju (moderanu) misao i razčinio ju u nekoliko efektnih scena" (19), a "autoru je uvijek bilo na umu: kako će to djelovati na obćinstvo, a ne: kakovu će literarnu vrijednost imati za potomstvo" (20). Time se Benešić očituje kao ocjenitelj Ogrizovićeve književne postupaka u odnosu na izvornik (samu baladu) i odmake koje je, u drami i potom u predstavi, moguće zamijetiti, s jasnim zaključkom da "Ogrizovićeve 'Hasanaginica' nije nikakva dramatisacija narodne pjesme toga naslova" (20). Objektivnu je prosudbu eksplicitno naveo o jeziku drame: "Formalno se drama ne odlikuje finim jezikom. To je proza, metnuta u troheje ili jambске stihove. Izuzetak čine stihovi iz narodnih pjesama, koji su najljepši u ovoj drami. Turcizmi su donekle nenaravni, nalikuju polituri, a ikavština je mjestimice u ustima glumicâ bila nesnosna" (20). Budući da je drama u konačnici predložak kazališnoj izvedbi, Benešić ističe da je Ogrizović "upotriebio mnogobrojna tehnička sredstva, od kojih svako pomaže drami" (19) (što se očituje u popratnim glasovima i zvukovima sadržanim u didaskalijama). O kazališnoj predstavi Benešić dodaje i ocjenu glumačkih izvedaba, napominjući da se "igralo veoma animirano. Zaposlene su bile prve i najodličnije sile. Fijan kao Hasanaga igrao je ekselentno, a skoro nova bila je gđa Vavra kao Hasanaginica. Ona tu nije više realistična žena, nego romantična ljubovca, moderna Julija" (21). Razvidno je da Benešić prosuđuje književne i kazališne elemente, te se

² Tim se nazivom Benešić služi za pojam karakterizacije likova.

time u njegovu prikazu očituju objektivne pohvale i kritike, što pokazuje i jedna od završnih tvrdnji o Ogrizovićevoj drami: "Ogrizović zaslužuje, da mu se za ovaj kazališni uspjeh čestita. Da je drama pisana pozornije, možda bi i umjetnička vrijednost drame bila trajnija. Ovako su to efektne scene s liepm sližeom" (21).

2. 2. Kratak kazališni osvrt Benešić piše i u tekstu³ o 70-godišnjici Kukuljevićeve junačke igre *Juran i Sofija*. To je povijesno-kulturološki pogled na zagrebačku kazališnu izvedbu *Jurana i Sofije*, 70 godina nakon prve izvedbe održane u Sisku. Benešić, na temelju izvješća u *Danici ilirskoj* 1839., supostavlja odrednice obiju izvedbi. Za prvu izvedbu kaže "da je za ono doba bilo dosta, da djelom diše ilirski duh, da je u njemu patriotska snaga. Duh je ilirski doduše u primitivnoj i naivnoj formi, ali ima u drami mjesta, koja i danas još mogu uzbuditi duše, premda ne do onoga stepena, kao pred sedamdeset godina. Onda je drama '*Juran i Sofija*' bila trijumf, jer je najjasnije i najdirektnije govorila srcima, jer je bila djelo kazališno, a s pozorišnih se dasaka dade najjače djelovati na občinstvo" (48). Toga patriotizma, odnosno "ilirskoga duha" i trijumfa uzmanjkalo je, prema Benešiću, na sedamdesetogodišnjici praiizvedbe predstave u Zagrebu. Predstavu je gledao mali broj posjetitelja, iako se "igralo jamačno bolje, nego nekada u Sisku 1839. i u Zagrebu 1840. godine, ali nije bilo duha ilirskoga, tj. shvaćanja važnosti ove drame" (49). Ta su dva dijametralno suprotna zbivanja oko dviju kazališnih izvedaba jedne drame dovela do toga da Benešić gotovo osjećajno i suptilno propituje hoće li kazališna izvedba o stotoj obljetnici "naći još skladniji odziv samo uz veću pompu [...] ili će se, kao sinoć, dati samo spektakl kao requiem pokojniku?" (50).

2. 3. S posebnom je pomnjom Benešić prikazao prozno djelo *Purpurne noći* Milkana Lovinca (pseudonim pisca Milivoja Vukelića). Tri novele, objedinjene navedenim naslovom, objavljene su 1914. godine kao 31. knjiga edicije Društva hrvatskih književnika, kojoj je u to doba urednikom bio upravo Benešić. Pojedinin je književnim djelima, koja je uređivao, Benešić pisao predgovore ili pogovore. Uređujući Lovinčevu knjigu proze, Benešić uz izdanje nije objavio svoj ili čiji drugi popratni tekst. Uviđajući književnu vrijednost pripremljenoga i objavljenoga djela, u *Narodnim je novinama* iste godine napisao književnokritički prikaz knjige. O Lovincu kaže da je novo književno ime, naslov da je iz doba moderne, a za knjigu, u kojoj je Benešić istaknuo temeljna sadržajna pitanja revolucije i ljubavi, kaže da je "grozna i trese živcima kao novele Andrejeva i slike Poa. A ipak nimalo slična ovima" (101). Podosta je svojih zapažanja usmjerio na osnovni sadržaj te likove tih triju novela, što uopćeno zaključuje ocjenom da "Lovinac drži čitaočevu pažnju napetu kao kakav krvavi kinematografski snimak, pače kao i kriminalni roman" (105). Tu supostavnu usporedbu književne i filmske umjetnosti, kojoj je izvorište u proznome djelu, Benešić pojačava izravnim dovođenjem u vezu s filmom u zaključku da "malena poglavlja njegovih [tj. Lovinčevih] novela skaču iz scene u scenu baš kao film, a rieči su mu prepune bojâ i zvuka" (105). Osim usporedbe usmjerene filmu, Benešić posebno ističe Lovinčevu odrednicu poetskoga u proznoj strukturi djela, citirajući ulomke za koje kaže da su "u hrvatskoj književnosti neobična mjesta, puna poezije" (105) te zaključujući da "Lovinac na poseban način, panteistički, osjeća prirodu i zato su mu svi pojavi njezini tako ljudski, a čovjek

³ Tekst je objavljen u *Narodnim novinama*, br. 7, 11. 1. 1909. godine.

tako malo 'božanski'" (106). O lirskim elementima Lovinčeva proznoga izričaja Benešić zaključuje: "Lovinac nije samo pripovjedač, novelist, on nada sve *osjeća*, on razmišlja *srdcem*, ne mudruje, on je *pjesnik*. Velik dobitak za našu književnost" (107). O proznome izrazu Benešić kaže da su Lovinčeve "riječ čudne, bujne i nove. On ih sam smišlja ne obazirući se na neobičnost njihovu. 'Zvrk bubnja', 'miris-paučina', 'zeleno grmlje kao da se šulja'" (106). Osebujnost i neobičnost riječi povezuje sa sadržajnom razinom, te na temelju toga zaključuje: "U knjizi ima nešto kao epopeja grozote i očaja, kojemu nema izlaza. Sve je to rečeno kao u bunilu, zato kadšto iztrgano i jezik mu uza svu ljepotu nije – korektan. On naime – horrible dictu! – stavlja participe u padeže" (106). Navedenu tobožnju jezičnu nepravilnost, odnosno dekliniranje participa svojstveno povijesti hrvatskoga standardnoga jezika, ali i hrvatskome kajkavskome književnom jeziku, Benešić upotrebljava za svoju premisu o tome "kako su smiešni propisi filologa za pjesnika, dokaz je ova knjiga. Pjesnici stvaraju jezik, to čini i Lovinac" (106).

2. 4. U *Kritikama i člancima* objavljen je i Benešićev tekst *Nekoliko rieči o "Osmanu"*, a tekst je prema autorovim riječima nastao pri prevođenju hrvatskoga epa na poljski jezik. U tome članku Benešić promišlja o sudbini samoga autografa Gundulićeva *Osmana* i o prijepisima izvornika. Benešić objašnjava pojedina postojeća problemska pitanja, postavlja nova i utvrđuje poznate činjenice. Tako Benešić ističe da u najstarijemu prijepisu epa, i u nekim starijim prijepisima, nema određen broj strofa koje se nalaze u kasnijim prijepisima te da su "one strofe, kojih nemaju najstariji priepisi, mogle biti upisane pokraj teksta, te ih je prepisivač omalovažao. To znači, da je autograf još dugo vremena išao od ruke do ruke, dok se nije izgubio. Kasniji su prepisivači te po strani upisane strofe unosili u svoje priepise" (276). Nadalje, autor smatra da ni po čemu ne možemo nagađati kako je izgledao autograf *Osmana*, jer je moguće postaviti različite hipoteze, kao i postavljati pitanja je li se autor najstarijega prijepisa mogao služiti rukopisom, je li moguće da je sam ispuštao strofe upisane pokraj teksta, zašto najstariji prijepisi nemaju nekih strofa, tko je te strofe umetnuo i jesu li bile u autografu. Umetanje i prebacivanje pojedinih strofa, koje se ponavlja u prijepisima, smatra Benešić da "nije samovoljno, ono je moralo nastati uslijed nekih nedostataka u autografu, pa su se pogriješke i neorijentiranost prepisivača s vremenom samo još više potencirale imajući pred sobom i dva i tri različita priepisa" (277). Iako *Osman* nije dovršen, Benešić smatra da nije nevjerovatno da je Gundulić imao i koncept i prijepis toga koncepta kao prvi čistopis svoga epa. Nadalje Benešić postavlja i pretpostavlja mogućnost postojanja dviju ili triju autorovih redakcija *Osmana*, te se na temelju toga mogu razumjeti neka neslaganja u prijepisima, kao i činjenica da postoji ep s gotovim početkom i s gotovim krajem ili svršetkom, a nedostaje sredina epa. Benešić je posumnjao i u autentičnost numeriranja pjevanja, odnosno postavlja pitanje o tome tko je numerirao pojedina pjevanja, sam autor ili netko drugi. Na temelju problemskih postavki Benešić o izvorniku Gundulićeva epa zaključuje sljedeće: "Mislim, da se ne može s punim pravom reći, da je 'Osman' nedovršen ep. 'Osman' je dovršen. 'Osman' je samo nepodpun, on nije izrađen. [...] Trinaesto pjevanje je nedovršeno, to će osjetiti svatko, čitajući ga. No nije sebi teško zamisliti nekoliko strofa, koje će spojiti XIII i XVI pjevanje, i vidjet ćemo, da su ta dva pjevanja u organskoj vezi. Zato mi se čini, da stariji priepisi imaju pravo, kad XIII

pjevanje zovu XV pjevanjem, t. j. da prema tome nedostaje zapravo veza između XII pjevanja i nastavka, odnosno između XII pjevanja i svršetka" (278 i 279).

3. 1. Pišući o svojim suvremenici, nekoliko je svojih kritičkih promišljanja Benešić napisao o Vladimiru Lunačeku. Prvi je od tekstova objavljen 1925. u *Hrvatskoj pozornici* "budući da mi je nemoguće to učiniti u samom 'Obzoru', gdje sam pokušao već jednom da suzbijem Lunačekove ružne objede – ali mi tada ne dadoše mjesta u 'Obzoru', jer je gosp. Lunaček odgovorni urednik" (198). Riječ je o Benešićevim komentarima o Vladimiru Lunačeku kao kazališnome stručnjaku, proizašlim na temelju Lunačekovih tvrdnji o nekim zbivanjima i potezima u HNK-u u Zagrebu povezanim s tzv. kazališnim zakonom, umirovljenjima pojedinih članova glumačkoga ansambla, imenovanjem ondašnjega ravnatelja drame, namještanjem volontera bez određene kvalifikacije, financijskim kazališnim poslovanjem. Pojedine navedene tvrdnje bile su usmjerene kao prigovori samome Benešiću, koji je ciljane Lunačekove insinuacije objektivno i činjenično objasnio, pokazavši i zaključivši: "s toliko površnosti jedva da je itko kod nas pisao, a s toliko poze znanja zacielo nije kod nas nitko umakao pera. Izpravljajući tuđe pogreške zapada sâm u još veće. Ne piše i ne nastoji da piše bez ličnih aluzija, jer mu to ne dopušta znanje, a smeta mu neshvatljiva zagrižljivost" (198). Kritički pronicave Benešićeve tvrdnje nalaze se i u tekstu objavljenom 1927. godine o V. Lunačeku kao kazališnome kritičaru, u kojemu uz analizu osnovnih Lunačekovih kritičkih postavki Benešić citira dijelove Lunačekovih tekstova pokazujući "što znade g. Lunaček o kazalištu, njegovu radu, životu i o njegovim silama [...], kako g. Lunaček piše već 30 godina, a da se do dana današnjega nije našao nitko, da preštampa tu njegovu mudrost u Antologiju Lunačekovštine" (206). Godine 1927., poslije Lunačekove smrti, Benešić je u *Novostima* objavio članak o V. Lunačeku kao prijatelju i književniku. Za razliku od kritičkoga pristupa i prosuđivanja Lunačekova književnoga rada, u tome je tekstu Benešić donio niz osobnih sjećanja mjestimice prožetih subjektivnim dojmovima. Budući da je riječ o osvrtu na Lunačekove biografske podatke, Benešić takav pristup nije postavio s obzirom na činjenicu o preminulome svome prijatelju, već iz objektivnoga prikaza pojedinosti iz Lunačekova osobnoga života, npr. da je Lunaček Mariju Jurić Zagorku "elementarno, duboko mrzio kao spisateljicu, jer nije trpio žene od pera" (210), da je Lunačekov "lični šarm bio neodoljiv zbog kojeg mu se opraštalo sve, što je sagriješio perom" (211), da je imao skladan, lijep rukopis, ali tako nečitljiv da često ni sam nije mogao odgonetnuti što je napisao, da "Čehe nije podnosio, a što je govorio o Slovencima, ne bi ni najslobodoumniji zakon o štampi dopustio, da se objelodani" (213), da je njemački govorio bolje nego hrvatski te da svoje pisanje nije smatrao važnim. Osim o Lunačekovim biografskim podacima u tako koncipiranome sadržaju teksta može se pronaći i jedna pojedinost iz Benešićeva osobnoga promišljanja: "I jer vjerujem u kontinuitet svijesti, t. j. u život preko groba, veselim se na pomisao, da ću ga [Lunačeka] s onu stranu naći" (215).

3. 2. U knjizi *Kritike i članci* objavljena su i dva teksta posvećena Franu Galoviću. Prvi je od njih objavljen 1914. godine u *Narodnim novinama*, kao oprostajno pismo Julija Benešića od tragično preminuloga hrvatskoga književnika, u kojemu se očituje poetičan Benešićev stil utemeljen na osobnim subjektivnim sjećanjima na dragoga prijatelja. Drugi je tekst objavljen 1941. u *Književnom tjedniku*, i sadržava

kratak pregled temeljnih biografskih podataka o F. Galoviću. Inače, oba su teksta inkorporirana u predgovor, odnosno studiju od 100-ak stranica u kojoj Julije Benešić donosi iscrpne podatke o cjelokupnome Galovićevu književnome stvaranju, pjesničkome, proznome i dramskome, priređujući za objavljivanje Galovićeve pjesme 1940. godine (usp. Benešić 1940).

3. 3. Nekrolog *Nad grobom A. G. Matoša* Benešić je napisao u ime Društva hrvatskih književnika; tople, oprostajne i dirljive riječi poput "Vikao si iza glasa, a zanimio si eto odjednom kao Zaharija čekajući veliki događaj, – koji će možda ipak nadoći. Možda će ga dočekati Tvoja sjena u djelima mlađega pokoljenja, kojemu si bio tako blizak" (99).

3. 4. Benešić je pisao i o Isi Velikanoviću, i to 1930. godine o Velikanovićevoj sedamdesetoj godišnjici života te 1940. godine o Velikanovićevoj smrti. U oba se teksta prožimaju biografski podatci i kritički osvrti na Velikanovićev rad i stvaralaštvo, zajedno s Benešićevim subjektivnim doživljajima i događajima povezanim s Velikanovićevom osobnošću. Doznaje se od Benešića da "Iso ne voli parade. Iso ne ide na parade. Iso radi" (280). Taj je rad rezultirao Velikanovićevim književnim ostvarajima – pripovjednim djelima, pričama i romanima; "pisao je komedije i lakrdije, koje su se prikazivale i u Zagrebu i po provinciji, pa svu silu članaka, pjesama i šaljivih sastavaka" (281). O Velikanovićevu stilu u književnim, posebno pripovjednim djelima Benešić zaključuje: "Sve, što je pisao, tako je vedro i veselo, kao da mu se nebo nije nikada naoblačilo" (281). O zanimljivosti i aktualnosti Velikanovićeva stila i sadržaja pripovjednih djela svjedoči i ponovno objavljivanje pripovjedaka pod naslovom *Žena i vrag i druge priče*⁴. U predgovoru P. Pavličić donosi nekoliko temeljnih činjenica o recepciji Velikanovićeva proznoga djela, između ostaloga i o humoru, koji je već naglasio i sam Benešić. Pavličić zaključuje sljedeće:

Drugi je razlog za tu mlaku recepciju⁵ – i ujedno druga temeljna kvaliteta Velikanovićevih novela – humor koji se u njima javlja: sve su te priče vrlo duhovite, premda im temeljni cilj nije da nasmiju čitatelja. [...] Velikanovićev je humor, naime, blag, dobrohotan, jer proizlazi iz skeptičkoga stava prema svijetu, pa ima u sebi nekakva filozofskog mira. No, najvažnije je to što iz tih priča izbija – doduše neizrečen, ali ipak prisutan – vedar pogled na stvari (2007: 9–10).

Humoristički efekt Velikanovićeva suptilnoga toploga humora (koji ne isključuje satiričnu britkost) ostvaruje se na fabularnoj i stilskoj razini, a Pavličić zaključuje i to da Velikanovićeva proza pripada "jednoj tradiciji koja u Velikanovićevo vrijeme nije u nas bila poznata i nije imala nikakva korijena. Riječ je o angloameričkome tipu literarnoga humora" (2007: 11). Obilježja su toga tipa humora, ističe Pavličić, da se prepoznaje po karakterističnim stilskim i kompozicijskim postupcima, te

⁴ Ex libris, Zagreb, 2007. godine. Knjigu je priredio Pavao Pavličić. Prvo izdanje ove Velikanovićeve proze objavljeno je u Zagrebu 1924. godine.

⁵ Prema Pavličiću prvi od razloga "zašto Velikanovićeva novelistika nikada nije ozbiljno shvaćena, i zašto je jedan sjajan pisac s nepravom svrstan u rubriku *veličina malenih*" jest to što je njegova novelistika nerealistička, pa čak i proturealistička, a u prikazu zbilje preteže karikatura, groteska, parodija, pa čak i prava fantastika, te se redovito događa nešto neobično i nevjerojatno (usp. Pavličić 2007: 9).

po osobitoj atmosferi. Postupci su zasnovani na karikiranju, parodiji, okretanju naglavce velikih svjetonazorskih tema i hiperboliziranju pojava i problema iz društvenoga života, što je sve odlika i Velikanovićeve proznoga izraza. Benešić posebno ističe Velikanovićeve bogat i plodan prevoditeljski rad s trisototinjak i više objavljenih prijevoda, u stihu i u prozi, te zaključuje da "nema zacielo čovjeka u Hrvatskoj, koji je pročitao bilo koje veliko djelo iz svjetske književnosti u hrvatskom prijevodu, a da nije u ruci imao Velikanovićeve prijevode. Iso ima svoj jezik, t. j. svoj izbor rieči, koji u svim pojedinostima nije svuda uobičajen. Služi se riečima, kojih ne ćete sreći kod drugih pisaca" (282). U skladu s navedenim obilježjima Velikanovićeve izraza Benešić napominje da je "Iso majstor hrvatskoga jezika. Živa gramatika. Živi rječnik" (281), nadovezujući se na taj zaključak činjenicom o rječniku *Šta je šta*⁶ – "nekoliko hiljada tehničkih naziva za sve struke i zanate" (281) i o rječniku hrvatsko-španjolskoga jezika. Navedena obilježja književnoga rada najbolje će potvrditi Benešićeve riječi o Velikanoviću koji je, prema Benešiću, "energija, koja stalno, neprekidno radi. Stvara i pretvara, rađa i prerađa, piše i prevodi. Dobar, blag, ali ponosan čovjek" (282).

4. 1. U *Kritikama i člancima* objavljena su dva teksta u kojima Benešić piše o književnoteoretskim temama. U jednome je riječ o nacionalnome i patriotskome u književnosti, a u drugome Benešić donosi nekoliko svojih zaključaka o riječi i ljepoti u književnosti.⁷ Propitivanje nacionalnoga u književnosti autor provodi pod pojmom 'nacionalizam'. Jasno je da u Benešića nije riječ o značenju riječi nacionalizam u ideološkoj domeni političke doktrine, već o značenju općenito svedenu na "izraziti osjećaj pripadnosti naciji i državi" (Šonje 2000: 627). Dakako, Benešić ne propituje to opće značenje, već ono značenje nacionalnoga koje proizlazi iz samoga književnoga djela, na temelju kojega se može zaključiti da pojedinci (ili drugim riječima autori) "imaju tako pregnantno izrađen način izražavanja" (87). Naime, prema Benešiću, iz Vidrićevih klasičnih reminiscencija ne će se njegovi stihovi pripisati Anakreontu. Benešić misao o pojedincu širi i na grupu ljudi pitajući se može li ona biti bez diferencijacije prema drugoj grupi, odijeljenoj vremenom i nazorima. S obzirom na dane postavke Benešić pod pojmom nacionalizma podrazumijeva "sve karakteristike neke narodne jedinice, označene u emanacijama njezina duha" (87). Pritom smatra da se nacionalizam daje toliko puta diferencirati dok ne dospije do konačnoga individualizma i momentalizma, tj. do takvih umjetničkih izražaja, koje je izazvao određeni trenutak, moment, a proizveo neki individuum prema svojim raspoloženjima. O nacionalnoj literaturi, zaključuje Benešić, ne odlučuje "sâm jezik, već onaj *sklad* s nacionalnim duhom" (88). Supostavljajući pojmu nacionalizam pojam patriotizam⁸ u književnosti, autor ističe da se "shvaćanje patriotizma mienja; nekoć je bilo identificirano s interesom stranke" (88), te stoga patriotizam u književnosti nije nipošto isto što i nacionalizam. "U umjetnosti je patriotizam

⁶ Rječnik *Šta je šta: stvarni hrvatski rječnik u slikama* objavljen je u suautorstvu (Iso Velikanović i Nikola Andrić) u Minervinu izdanju 1938. godine, a pretisak je objavljen 2007. godine u izdanju Ex librisa; Iso Velikanović sastavio je i *Hrvatsko-španjolski priručni rječnik* (Zagreb: St. Kugli, 1929.).

⁷ Članak "Nacionalizam i patriotizam u književnosti" objavljen je 1912. godine (4. svibnja) u *Narodnim novinama*, a "Rieč i ljepota u književnosti" 1913. u *Hrvatskome pokretu*.

⁸ Opće je značenje navedenoga pojma "privrženost domovini i narodu i odano pristajanje uza sve njezine interese" (Šonje 2000: 812).

samo tendencija", zaključuje Benešić, "pa zato nema svrhe uzdizati djelo, koje je *sàmo* patriotično, a nimalo umjetničko" (90). Ljepota, umjetnost i forma moraju prevladati sva ostala nastojanja, pogotovo ona tendenciozna, smatra Benešić, nadodajući "da je nemoguće napisati nenacionalističko⁹ djelo uobće i, drugo, da je patriotičko djelo *tek onda literarno, kad je liepo*" (89).¹⁰ Autor pritom naglašava da "u literaturi [...] nemaju mjesta djela, koja imaju samo patriotičku marku, a isto tako nema u literaturi *nijednoga*, pa ni najslabijega djela, koje ne bi bilo nuždom svoga postanka već nacionalističko" (89). Podrobnijim razmatranjem Benešićevih zaključaka uviđa se u kojoj je mjeri i na koji način Benešić opisao dva različita, a naoko istovjetna pojma, i to na temelju pojavnosti i odrednica u književnosti, odnosno samo jednome vidu umjetnosti. Benešić u konačnici, da tako kažemo u praktičnome ostvaraju analiziranih dvaju momenata u književnosti, ističe da bi zazor od nacionalnoga u literaturi mogao dovesti u bezvrijedno nasljedovanje stranoga. U nadilaženju navedenoga Benešić zaključuje da "kopiranjem stranoga, a preziranjem domaćega elementa ne ćemo u književnosti nikada doći ni do one samostalnosti i 'samorodnosti', koju smo u slikarstvu postigli, a nekmoli da postignemo nacionalni biljeg, kakav ima, uza sav 'obće ljudski' značaj, književnost danska, norvežka, švedska ili starogrčka" (92–93). Međutim, Benešić ipak naglašava da "ne trebamo kinezkoga zida za brànu proti tuđim strujama, ali ne tražimo poplavu naših polja stranim elementom" (89). Dakako, takva promišljanja s početka prošloga stoljeća mogu nam se učiniti neaktualnima iz današnje perspektive, ali mogu biti i poticajna upravo prema nekim sličnim pitanjima na koja se i danas traže odgovori.¹¹

Antun Gustav Matoš u *Obzoru* je 1912. godine objavio članak istovjetne tematike pod naslovom "Umjetnost i nacionalizam".¹² Zanimljivo je usporediti neka Matoševa promišljanja s analiziranim Benešićevima. Oba se autora u svojim tekstovima osvrću na B. Wiesnera Livadića, tadašnjega urednika *Savremenika*, koji je u napisima i govorima "pokrenuo" temu pitanja nacionalnoga u literaturi, te su i Benešić i Matoš dali svoja konstruktivna promišljanja o toj temi. Matoš se, kao i Benešić, pozitivno očituje prema nacionalnome u književnosti te smatra da je "samo ono umjetnina što je izraz, što je simbol izvjesnih osobina komplikovane i zagonetne ali jedinstvene i individualne psihe narodne" (Matoš 1967: 117). O *duhu narodnome*, koji eksplicitno navodi Benešić, i Matoš je postavio svoja razmišljanja, koja su proizašla ne temelju sljedećega Matoševa konteksta: "Naša kritika je odista odviše nacionalistična kada ocjenjuje umjetničke proizvode tek nacionalistički ili čak strančarski (što biva u većini slučajeva), a premalo je nacionalistična kad u traženju da umjetnost posluži potrebama narodnim ne pita slaže li se umjetnik

⁹ Ovdje dakako valja navedeni pridjev razumijevati u domeni prethodno objašnjenoga pojma 'nacionalizam'.

¹⁰ Benešić to potkrepljuje određenim primjerima, od kojih izdvajamo sljedeći: "Kako li je danas dosadna, da ne reknem smiešna, književnost, koja je svu svoju snagu uperila u tendenciju religioznosti u doba vjerskih sporova, a kako je ipak liepa religiozna poezija, koju stvoriše pjesnici u stilu Dantea i Franje Asiskoga, a sve samo zato, što je u potonjoj *jača* umjetnost od tendencije" (88–89).

¹¹ U poveznici promišljanja navedenoga na početku prošloga stoljeća s tekućim stoljećem čini se da bi još uvijek bilo (ili zapravo još uvijek jest) aktualno Benešićevo retoričko pitanje kojim završava njegov analizirani članak: "A zašto da gubimo nade u naš napredak i da se sami sebi rugamo i onda, kad nas stranci jedva napokon počese uvažavati?!" (93).

¹² Članak je objavljen u *Obzoru*, 28. siječnja, samo nekoliko mjeseci prije objavljivanja Benešićeva članka.

sa duhom, sa stilom narodnim" (Matoš 1967: 117). Nadalje, Matoš smatra da je svaka prava umjetnost nacionalna iz jednostavnoga razloga jer internacionalna umjetnost ne može postojati, jer nema internacionalnoga umjetničkoga izraza.¹³ Kao i Benešić, i Matoš pojmu nacionalnoga u umjetnosti supostavlja i pitanje patriotizma: "U novije doba zamjenjuje se nacionalizam sa patriotizmom, pa kako je svaka umjetnost nacionalistička, traži se da svaka umjetnost bude patriotska". Međutim, Matoš u vezi s patriotskim donosi objektivnu prosudbu u kojoj ističe da "to ne znači samo tražiti od umjetnosti, koja je prije svega slobodan izraz ljepote, da bude tendencijska i neumjetnička, već je i ograničavanje emocijskih umjetničkih sredstava" (Matoš 1967: 119–120). Pjesnici koji su samo patriotski pjesnici, smatra Matoš, slabi su pjesnici te "ne treba zamjenjivati pjesnika slobode s pjesnicima domovine, jer domovina i narod može biti negacija one prave slobode bez koje nema ni umjetnosti" (Matoš 1967: 120). Govoreći o patriotizmu, Benešić se pribojavao prezira "prema dobroj patriotskoj književnosti" (92).¹⁴ U odnosu na domaće i strano u književnosti čini se da je Matoš zauzeo liberalniji stav na temelju kojega se očituje Matoševo zalaganje za "otvaranje" vanjskim uzorima: "naša umjetnost će samo onda biti nacionalna kad bude evropska, tj. kad će biti originalan hrvatski izraz, posebna nacionalna forma duha punog najevropskijeg sadržaja". Međutim, i Matoš se kritički očituje prema činjenici o kojoj je govorio i Benešić – "kopiranju stranoga, a preziranju domaćega" u književnosti ističući da je "imitacija, puko podražavanje stranim umjetničkim uzorima suvišnost, jer je opetovanje a ne obrađivanje, jer je puka formalnost a ne doživljaj, jer je kopiranje a ne stvaranje" (Matoš 1967: 121).

4. 2. Drugi Benešićev tekst tematski povezan s književnoteoretskim gledištima donosi, prema podnaslovu, "nekoliko dojmova s jednoga predavanja". Riječ je o autorovu osvrtu na tvrdnju S. Bosanca o tome "da uzmognemo oćutjeti ljepotu pjesme, nije potrebno da baš svaku riječ u pjesmi razumijemo" (94). Benešić kritički pristupa navedenoj tvrdnji te objašnjenjima danim navođenjem određenih književnih primjera navodi svoje stavove o problemu. "Čitajući pjesničko djelo ne ćemo se hvatati riječi, već ćemo tražiti dojam, nastojati shvatiti misao" (94), zaključuje Benešić. Međutim, za kvalitetno razumijevanje književnih umjetničkih tvorevina važno je i temeljno razumijevanje riječi, odnosno pojmova, bez kojih nije moguće doživjeti i shvatiti smisao cjeline. Benešić se dotiče i kratkoga objašnjenja činjenica o odnosu pisca prema umjetničkome djelu, tj. pitanja "treba li čitatelj znati 1. životopis piščev, 2. koneksiju između piščeva sposobnika i njegova djela, 3. sva mnijenja, što postoje o tome djelu i piscu, ili treba li: prvo (i posljednje) da poznaje *djelo* samo po sebi?" (97).

¹³ Matoš izrijekom podsjeća da je nacionalni moment u umjetnosti utvrđen Taineovim pokušajem sistematiziranja teorijama po kojima su umjetnik i umjetnina rezultat rasnih, geografskih i društvenih, dakle u prvome redu nacionalnih prilika. Matoš podrobnije ne ulazi u analizu Taineovih promišljanja, već njegovu metodu ostavlja otvorenom, zaključujući da umjetnina može biti nacionalna i ako nije posljedica nacionalnih utjecaja.

¹⁴ "Ne treba mnogo našim anacionalistima, da postanu antinacionalisti, ili kako se rado zovu kosmopoliti", smatra Benešić (92). On nadalje tvrdi da npr. u Zagrebu u to doba još ni izdaleka nije stvorena nacionalna publika, vjerna tradiciji i duhu hrvatskoga naroda.

4. 3. Navodeći u ovoj analizi Benešićeva književnokritička promišljanja sabrana u *Kritikama i člancima*, valja izdvojiti i ona o samoj kritici. Naime, na pitanje što je književna, umjetnička kritika i što je njezina svrha Benešić postavlja tezu: "Stvarno je ona lirika, dojmovno preživljanje tuđega djela, essayističko razmatranje o temi nabačenoj i nametnutoj povodom neke umjetničke emanacije – u tome je slučaju ona dobrim dielom stvaralačka [...], aktivna je, literarna, i zapravo nije kritika; – ili je mudrovanje na tuđu temu. Pamet i srđce, rekao bi Preradović" (247). Benešić dalje smatra da kritika, "kad srđcem osjeća", služi sebi kao stvaralac, a kad se posluži prosuđivanjem, razglabanjem, populariziranjem i ogovaranjem, onda postaje pukom reklamom, odnosno obrazloženim, učenim, savjesnim napadajem (248). Benešić nadalje ističe da objektivnosti kritika ne može imati, tj. "objektivna kritika nije, ne može biti, a u subjektivnosti svojoj ili je lirska, lirička – ili gnjavatorska i pamfletska" te zaključuje da "svrha kritike može biti samo – kritika. Ona je sama sebi svrhom. I to je jedino njeno opravdanje" (249).

5. Na temelju provedene analize odabrane skupine tekstova valja zaključiti sljedeće. Julije Benešić u književnokritičkim tekstovima, koji su sabrani i objavljeni 1943. god. u knjizi *Kritike i članci*, kritički je promišljao, ocijenio i prikazao pojedina djela hrvatske književnosti, i to lirska, prozna i dramska, posebno se osvrćući i na kazališne izvedbe. Pritom je pisao i o pojedinim hrvatskim književnicima i kritičarima, te podatci iz njegovih tekstova mogu poslužiti i u biografijama određenih pisaca. Nerijetko se iz danih tekstova naziru popratne povijesne činjenice i podatci o općim kulturološkim, književnim, kazališnim i drugim zbivanjima, nastalim na temelju okvira književne kritike. Pišući o određenim književnim djelima, kao vrstan filolog i jezikoslovac Benešić se posebno osvrtao na jezik književnoga djela, dakle na lirski, prozni i dramski izraz, supostavljajući tomu i sadržajne te stilističke odrednice. Komentirajući određene kazališne izvedbe, zamjećivao je kazališne elemente dramske izvedbe – scenografiju, popratne zvukove te glumačke izvedbe. Baveći se i sam književnim radom, posebno su dojmjljiva njegova uočavanja i istraživanja poetskih elemenata proznoga djela, kako je to učinio npr. za Lovinčeve *Purpurne noći*, gdje se očituje poetski, lirski dio Benešićeva kritičkoga promišljanja, npr.: "Vriedna, valjana i liepa knjiga. Ona je kao prepuna livada cvieća i jagodâ: ruka ne zna kamo da zhvati. U njoj tako kljuća život kao vrelo, toplo vrelo koje dolazi iz najvećih dubina zemlje, gdje se stvara vraćajući se u sebe neprestance" (107).

Benešićevim književnokritičkim analizama valja supostaviti i one književnoteoretske, gdje autor promišlja određena pitanja o odnosu patriotizma i nacionalnoga u književnosti, o dojmu i riječi u književnome izrazu te posebno o književnoj kritici.

Iako je, prema Benešiću, svaka kritika nužno lirska, potvrđuje se da je Benešićeva kritika i objektivna, pronicava, utemeljena i poticajna. U njoj ima i elemenata Benešićeve osobne osjećajnosti i subjektivnoga lirizma, što potvrđuje da je i u književnoj kritici Benešić osebujan lirik i prozaist.

LITERATURA

- Benešić, Julije. 1940. "O životu i radu Frana Galovića". Fran Galović, *Pjesme* (predgovor napisao Julije Benešić), Hrvatski moderni pisci (Fran Galović, *Djela*, uredio Julije Benešić). Zagreb: Binoza: 7–106.
- Benešić, Julije. 1943. *Kritike i članci*. Suvremeni hrvatski pisci, knjiga peta. Zagreb: Hrvatski izdavački bibliografski zavod.
- Brlobaš, Željka. 2008. "Benešićeva promišljanja o hrvatskome jeziku". *Dani Julija Benešića*. Zbornik radova III. Ilok: Muzej grada Iloka: 65–77.
- Dani Julija Benešića*. 2004. Zbornik radova I. Zagreb: Pergamena – Muzej grada Iloka.
- Dani Julija Benešića*. 2006. Zbornik radova II. Ilok: Muzej grada Iloka.
- Dani Julija Benešića*. 2008. Zbornik radova III. Ilok: Muzej grada Iloka.
- Kuna, Branko. 2008. "Julije Benešić o jeziku književnosti". *Dani Julija Benešića*. Zbornik radova III. Ilok: Muzej grada Iloka: 77–84.
- Matoš, Antun Gustav. 1967. "Umjetnost i nacionalizam". *Kritike, eseji, studije i članci; Polemike, putopisi; Feljtoni i impresije*. Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 66/III. Zagreb: Matica hrvatska – Zora: 117–122.
- Pavličić, Pavao. 2007. "Potonuli kontinent: Iso Velikanović kao zaboravljena književna veličina". Iso Velikanović, *Žena i vrag i druge priče* (priredio Pavao Pavličić). Zagreb: Ex libris: 7–13.
- Pazdzierski, Lech. 2004. *Julije Benešić i Poljaci* (priredio Dušan-Vladislav Pazdzierski). Zagreb: Hrvatsko filološko društvo.
- Pranjković, Ivo. 2003. *Jezik i beletristika*. Zagreb: Disput.
- Samardžija, Marko. 2004. *Iz triju stoljeća hrvatskoga standardnoga jezika*. Drugo, prošireno izdanje. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Šonje, Jure (ur.). 2000. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža – Školska knjiga.
- Vince, Zlatko. 2002. *Putovima hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
- Znika, Marija. 2004. "Zabilješke uz Benešićev leksikografski i gramatičarski rad". *Dani Julija Benešića*. Zbornik radova I. Zagreb: Pergamena – Muzej grada Iloka: 113–119.

BENEŠIĆ'S LITERARY-CRITICAL PONDERINGS

The paper analyses Julije Benešić's literary-critical reflections about certain Croatian authors and their literary works. These thoughts are found in the texts of his reviews and criticisms collected and published in the book *Kritike i članci* (Zagreb, 1943). Special attention is paid to Benešić's reviews of the literary works of M. Ogrizović, M. Lovinac, F. Galović, V. Lunaček, and I. Velikanović. Some of Benešić's thoughts on literary theory and literary criticism are also examined.

KEY WORDS: *Julije Benešić; Kritike i članci (1943); literary criticism.*